

JERZY MISIAK

WALORY PRZYRODNICZE KAMPINOSKIEGO PARKU NARODOWEGO

Abstract

Kampinoski (Kampinos) National Park was established on 16.01.1959, by way of an Order of the Council of Ministers (see the *Dziennik Ustaw* Official Journal of Laws no. 17, item 91, with amendments in *Dz. U.* no. 28 of 1975, item 144). Today it operates on a day-to-day basis in accordance with the Order of the Council of Ministers of September 25th 1997 on Kampinoski National Park (*Dz. U.* no. 132, item 876).

The Park's 38,544.33 ha lie directly adjacent to (to the north-west of) the city of Warsaw. This makes this the only National Park in Europe to be located so close to the capital of a country. In turn, a 68 ha area of the Park lying beyond the boundaries of the voivodship of Mazowsze is the European Bison Breeding Centre in Smardzewice near Tomaszów Mazowiecki (Łódź voivodship). The remaining part, within Mazowsze and situated on the Central Mazowsze Plain, encompasses the fragment of the proglacial valley of the Vistula in the western part of the Warsaw Basin. It protects the nature, as well as aspects of the historical and cultural heritage, of the Kampinos Forest. Apart from the proglacial valley, a further outstanding natural feature is the unique system of inland dunes interspersed with marshes. The Park has a rich flora and fauna, as well as interesting and diverse natural associations, communities and ecosystems. Together these form a unique landscape. In addition, the Park area includes a number of historical monuments from different periods of the history of the Polish nation and state, as well as items of architectural heritage. The latter include old ramparts, palaces, manor houses, churches, battlefields, mass graves and war cemeteries, and places associated with the lives and works of famous Poles.

A buffer zone of 37,756.49 ha has also been delimited around the Park, which is the only National Park in central Poland, covering some 1.08% of the total area of Mazowsze voivodship and accounting for around 3.64% of all the land in the voivodship under various kinds or areal protection. This is the second largest National Park in Poland, accounting for more than 12% of the

area under this highest form of protection nationwide (all 23 Parks cover some 314,000 ha in total).

Professors Jadwiga and Roman Kobendz were the prime movers behind the establishment of the National Park in Kampinos Forest, which went on to adopt the moose as its emblem. In January 2000, the Coordinating Council of UNESCO's Man and the Biosphere Programme declared the 76,310.34 ha area of Kampinos National Park and its buffer zone a Biosphere Reserve (of the Kampinos Forest). This made it Poland's eighth such reserve and the 367th in the world. It is worth adding that the section of the Vistula River adjacent to the Park is also within the Biosphere Reserve. Overall, then, Kampinos National Park is at the heart of the natural world in Mazowsze.

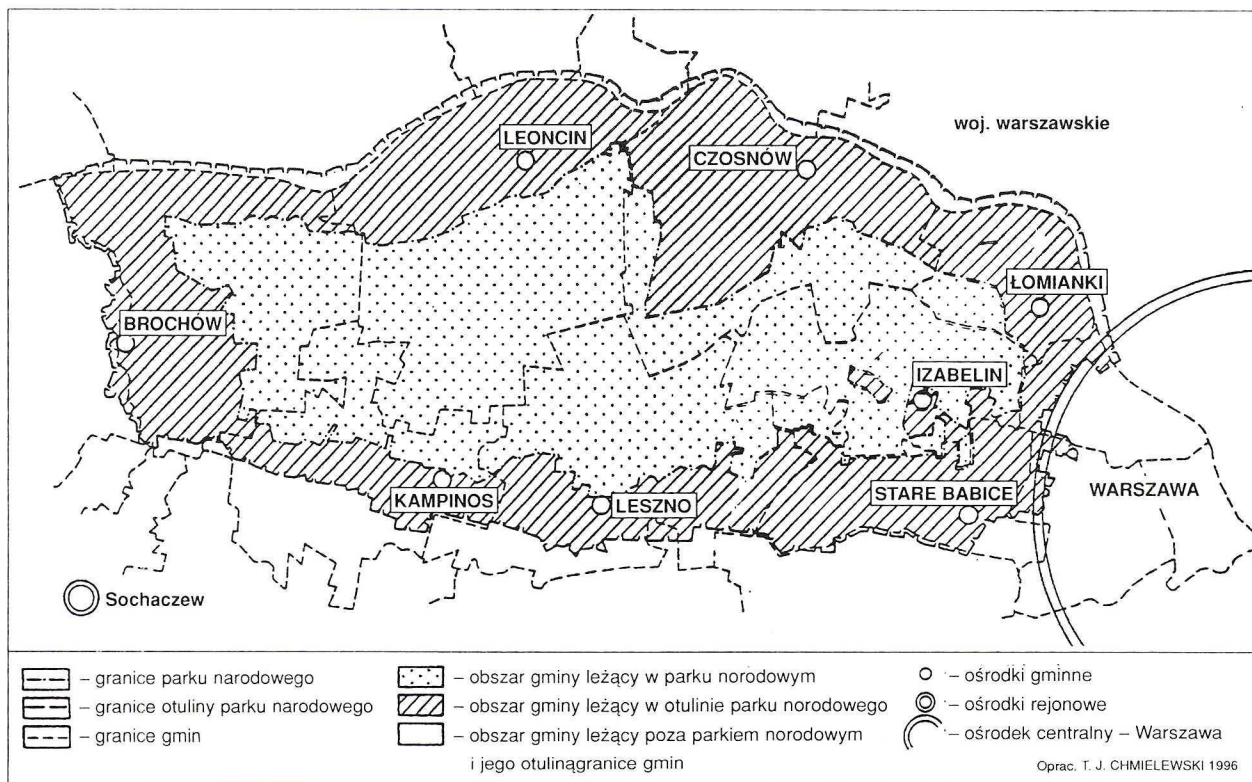
Wprowadzenie

Kampinoski Park Narodowy został utworzony 16.01.1959 r. rozporządzeniem Rady Ministrów (Dz.U. nr 17, poz. 91, zm. Dz.U. nr 28 z 1975 r., poz. 144). Obecnie Park funkcjonuje na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów z 25 września 1997 r. w sprawie Kampinoskiego Parku Narodowego (Dz.U. nr 132, poz. 876) (ryc. 1.).

Zajmuje powierzchnię 38.544,33 ha i leży w bezpośrednim sąsiedztwie Warszawy, na północny-zachód od stolicy. Jest to jedyny park narodowy w Europie o tak bliskim położeniu względem stolicy państwa. Część Parku o powierzchni 68 ha leży poza woj. mazowieckim i jest to Ośrodek Hodowli Żubrów w Smardzewicach k. Tomaszowa Mazowieckiego w woj. łódzkim.

W woj. mazowieckim, na Nizinie Środkowomazowieckiej Park obejmuje fragment pradoliny Wisły w zachodniej części Kotliny Warszawskiej i chroni przyrodę, zabytki historii i kultury Puszczy Kampinoskiej. Obok pradoliny Wisły wyróżnikiem przyrody są unikatowe wydmy śródlądowe i na przemian ułożone z nimi bagna. Park ma bogaty świat roślin i zwierząt, ciekawe i zróżnicowane zespoły i zbiorowiska przyrodnicze oraz ekosystemy, swoisty krajobraz. W granicach Parku i jego otulinie znajdują się liczne zabytki historii z różnych okresów dziejów Narodu i Państwa Polskiego, a także zabytki architektury. Należą do nich grodziska, pałace, dwory, kościoły, pola bitewne, mogiły i cmentarze wojenne oraz miejsca związane z życiem i twórczością wybitnych Polaków.

Wokół Parku wyznaczona jest strefa ochronna o powierzchni 37.756,49 ha (otulina) (ryc. 2 – *Kampinoski Park Narodowy – plan działań ochronnych*; patrz kolorowa wkładka). Kampinoski Park Narodowy jest

Ryc. 1. Położenie administracyjne Kampinoskiego Parku Narodowego i jego otuliny

jedynym parkiem narodowym w centralnej Polsce, zajmuje ok. 1,08% powierzchni woj. mazowieckiego oraz ok. 3,64% obszarowych form ochrony przyrody na Mazowszu. Jest drugim pod względem wielkości powierzchni parkiem narodowym w Polsce, a jego udział w ogólnej powierzchni parków narodowych wynosi ponad 12% (wszystkie 23 polskie parki narodowe mają łączną powierzchnię ok. 314.000 ha).

Głównymi inicjatorami utworzenia parku narodowego w Puszczy Kampinoskiej byli profesorowie Jadwiga i Roman Kobendzowie. W herbie Parku jest łoś. W styczniu 2000 r. Międzynarodowa Rada Koordynacyjna Programu Człowiek i Biosfera (MaB) UNESCO uznała Kampinoski Park Narodowy wraz z jego otuliną o pow. 76.310,34 ha za rezerwat biosfery pod nazwą Rezerwat Biosfery – „Puszcza Kampinowska”. Jest to ósmy rezerwat biosfery w Polsce i 367 na świecie. Warto nadmienić, że kampinoski odcinek Wisły jest częścią tego rezerwatu biosfery. Kampinoski Park Narodowy jest sercem mazowieckiej przyrody.

I. Podstawowe informacje o Kampinoskim Parku Narodowym

1. Różnorodność biologiczna

W KPN i jego strefie ochronnej występuje 50 zespołów roślinnych, w tym 12 leśnych. Dominującą formację roślinną stanowią lasy, zajmujące ok. 27 tys. ha, tj. 70% powierzchni KPN. W Parku występuje ok. 50 gatunków drzew i krzewów leśnych. Do najważniejszych gatunków lasotwórczych KPN należą:

- sosna pospolita (72% udział w drzewostanach),
- olcha czarna (13%),
- dąb szypułkowy, bezzypułkowy i czerwony (8%),
- brzoza brodawkowata, omszona i czarna (6%).

Dominującym siedliskiem jest bór świeży (37,5%), dalej w kolejności występują: bór mieszany świeży (19,4%), las mieszany świeży (9,7%), las wilgotny (9,1%), ols jesionowy (8,4%), ols (5,0%).

Na terenie Parku zachowały się znaczne powierzchnie lasów naturalnych lub mało zniekształconych gospodarką człowieka oraz duże fragmenty starodrzewi. Naturalne zasoby flory naczyniowej Parku obejmują ok. 1100 gatunków, a wśród nich takie rzadkości i osobliwości jak: wiśnia kwaśna, chamedafne północna, zimoziół północny,

wężymord stepowy, listera jajowata, śniadek baldaszkowaty, buławnik czerwony, kruszczyk rdzawoczerwony i wiele innych. W Parku występuje ponad 200 gatunków mchów, porostów, wątrobowców. Bogaty jest świat grzybów, niestety mało poznany. Lista gatunków roślin chronionych zawiera 61 pozycji.

Różnorodność gatunkowa fauny KPN (patrz fotografie na kolorowej wkładce) jest także mało poznana. Ocenia się, że Kampinoski Park Narodowy powinien być miejscem występowania przynajmniej 50% gatunków fauny Polski, czyli ok. 16,5 tys. gatunków. Obecnie Park ma udokumentowane informacje o ok.. 3 tys. gatunków. Warto wymienić niektóre gatunki zwierząt żyjące w ostępach podstołecznego parku narodowego: łosia, jelenia, sarnę, dzika, lisa, borsuka, bobra, rysia, żurawia, błotniaka łąkowego, gadożera, orlika krzykliwego, bociana czarnego, ropuchę paskówkę, liczne gatunki komarów, rzadkiego pająka *Eresus niger* (gat. pld. europejski, nie ma polskiej nazwy). Z obszaru Parku opisano dotychczas 19 gatunków zwierząt dla nauki, 14 nowych dla Polski oraz wiele dla Mazowsza. Do gatunków cennych w KPN należy zaliczyć 76 gatunków zwierząt zagrożonych w Polsce i 226 gatunków chronionych.

Na terenie KPN przeprowadzono dwie udane próby reintrodukcji zwierząt: łosia (1951) i bobra (1980). Prowadzony jest eksperyment reintrodukcji rysia. W przyszłości można rozważyć podobny eksperyment z sokołem wędrownym. Brane są również pod uwagę inne gatunki: cietrzew, głuszec, puchacz, żółw błotny, żubr.

Na utrzymanie bogatej różnorodności biologicznej Parku ogromnie pozytywny wpływ ma ścisła ochrona przyrody realizowana na ok. 4600 ha powierzchni (tzw. ścisłe rezerваты przyrody w liczbie 22), gdzie chroni się przede wszystkim zasoby przyrody i naturalne procesy przyrodnicze (bez żadnej bezpośredniej ingerencji człowieka), a także prowadzona przez człowieka renaturalizacja ekosystemów, stosunków wodnych, reintrodukcja gatunków (łoś, bóbr, ryś, modrzew polski, buk zwyczajny, cis pospolity) oraz aktywna ochrona gatunków na obszarach ochrony częściowej.

2. Znaczenie przyrodnicze – prestiżowe

Kampinoski Park Narodowy położony jest w największym w kraju węźle wodnym, jaki wyznaczają zbiegające się w tym rejonie doliny Wisły, Bugu, Narwi, Wkry i Bzury. Stanowi węzłowo usytuowany element wieloprzestrzennego systemu obszarów chronionych

centralnej Polski. KPN położony jest w podstawowym dla północnej Europy korytarzu ekologicznym, wyznaczonym układem wielkich dolin rzecznych. Odcinek Wisły przyległy do Parku został zaliczony do terenów wspomagających ostoje ptaków wodnych i błotnych (konwencja Ramsar). Obszar Parku należy do europejskich ostoi ptaków. Centralne położenie w układzie podstawowych powiązań przyrodniczych kraju daje Kampinoskiemu Parkowi Narodowemu rangę węzła ekologicznego najwyższego rzędu. Pod względem położenia i reprezentowania walorów przyrodniczych nie ma odpowiednika w Europie.

3. Znaczenie klimatyczne

Wokół Warszawy istnieje pierścień leśny, który pełni podstawową rolę w systemie klimatyzacji miasta i zasilania go w czyste i zasobne w tlen powietrze. W tym pierścieniu KPN ze względu na zajmowany obszar i położenie na kierunkach przeważających wiatrów odgrywa kluczową rolę (zielone płuca Warszawy). Na podstawie róży wiatrów określa się, że przynajmniej raz na trzy dni do Warszawy dociera czyste powietrze znad Kampinoskiego Parku Narodowego. Ma to ogromne znaczenie aerosanitarne i bioklimatyczne. Specjaliści ochrony środowiska twierdzą, że dzięki temu Warszawa do tej pory jest poza okręgami ekologicznego zagrożenia.

4. Znaczenie historyczno-kulturowe i edukacyjne

Na terenie Puszczy Kampinoskiej i wokół niej, w ciągu tysiąclecia dziejów Narodu i Państwa Polskiego nagromadziło się wiele bardzo ważnych pamiątek, niektóre z nich o randze narodowych relikwii lub międzynarodowym zasięgu oddziaływania. Wystarczy przypomnieć średniowieczne grodzisko z X–XI w. w Starym Zamczysku, romański kościół w Czerwińsku, Żelazową Wolę i Brochów – miejsca związane z Fryderykiem Chopinem, sienkiewiczowski Lipków, Niepokalanów i św. Maksymiliana Kolbe, trasę przemarszu wojsk Jagiełły pod Grunwald, potop szwedzki, Insurekcję Kościuszkowską, Powstanie Styczniowe, wrzesień 1939, Palmiry i Powstanie Warszawskie, aby uzmysłowić sobie rangę i miejsce tego obszaru w historii stolicy i kraju. Ma to dla Warszawy ogromne znaczenie patriotyczne, wychowawcze – dla młodzieży uczącej się w szczególności. Jest to część naszej tożsamości narodowej, tak jak częścią tej tożsamości jest przyroda i krajobraz przyrodniczy poddany konserwatorskiej ochronie. Poza obszarami ściśle

chronionymi ginie naturalny, polski krajobraz, w którym kształtowała się nasza kultura i odrębność narodowa. Warszawianie są w niezwykle szczęśliwym położeniu, gdyż mają tuż obok, jakby zatrzymaną w kadrze, przeszłość swojej Ojczyzny.

Te wspaniałe walory przyrodniczo-historyczne mają dla każdego ogromne znaczenie emocjonalne, wyrażające się w podtrzymywaniu postaw patriotycznych, umiłowaniu ojczystego kraju. Mają one ogromne znaczenie dla warszawskiego ośrodka kulturalnego. Wielu twórców kultury odnajduje tu dla swoich dzieł, polski, tradycyjny krajobraz i swojskość (film, teatr, telewizja, malarstwo, fotografika). Telewizyjni i radiowi autorzy programów edukacyjnych, społecznych, przyrodniczych znajdują w Parku kopalnię tematów. Podobnie jest z prasą. Kampinoski Park Narodowy wykorzystuje te wielkie przyrodnicze bogactwa, pamiątki historii i kultury w prowadzonej działalności edukacyjnej.

Corocznie w różnych formach zajęć edukacyjnych organizowanych przez pracowników KPN w Parku i poza Parkiem bierze udział ok. 100 tys. osób. Tylko ośrodek edukacyjny Parku w Granicy przyjmuje i organizuje zajęcia dla ok. 40 tys. ludzi rocznie. Od 1997 r. w Izabelinie funkcjonuje Centrum Edukacji KPN będące w ciągłym rozwoju. Prowadzimy również działalność wydawniczą. Cała praca edukacyjna KPN skierowana jest w ogromnej mierze do mieszkańców aglomeracji warszawskiej. Dzięki temu wielu uczniów, studentów i osób dorosłych ma możliwość uzupełnienia wiedzy na podstawie lekcji przyrody i historii w naturze. Ma to ogromną wartość w sytuacji braku codziennego kontaktu z przyrodą. Jest to działalność nie tylko powiększająca zasób wiedzy społeczności warszawskiej, ale zapewne wzbogacająca stosunek i więź człowieka z Naturą. Oferta edukacyjna Parku skierowana jest do całego społeczeństwa kraju i gości z zagranicy.

5. Znaczenie turystyczne

Puszcza Kampinoska była kolebką zorganizowanego ruchu turystyczno-krajoznawczego w nizinach w Polsce. To tu właśnie w 1907 r. Aleksander Janowski skierował pierwszą zbiorową wycieczkę pieszą Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Od tego czasu Puszcza jest celem licznych wycieczek zbiorowych, rodzinnych i indywidualnych. Położenie Parku w węźle tras turystycznych włącza jego obszar w krajowy i międzynarodowy układ powiązań i zainteresowań turystycznych. Obok bogatej i zróżnicowanej przyrody oraz pięknych kra-

jobrazów i pamiątek historii, szczególnie wysoką rangę nadają Parkowi także miejsca związane z życiem i twórczością F. Chopina oraz św. Maksymiliana Kolbe, a także ustanowione w 2000 r. Sanktuarium Matki Bożej Radosnej Opiekunki Przyrody w Secyminie. Pod względem turystycznym KPN odgrywa obecnie ważną rolę głównie dla Warszawy, okolicznych miast i miejscowości.

W Parku dozwolona jest turystyka krajoznawcza (piesza, rowerowa, konna i narciarska). Dla jej uprawiania wyznaczone są pieszkie szlaki turystyczne o długości ok. 350 km i rowerowe o długości ok. 200 km. Dla obsługi ruchu turystycznego urządzono na obrzeżach Parku 15 parkingów samochodowych, 6 pól wypoczynkowych, tereny biwakowe. Szlaki i obiekty obsługi turystyki wyposażone są w liczne urządzenia i małą architekturę. W sprzedaży są obecnie 2 mapy turystyczne KPN. Rocznie KPN jest odwiedzany przez ok. 1 mln turystów i weekendowych spacerowiczów.

6. Znaczenie naukowe

KPN jest naturalnym laboratorium dla największego ośrodka naukowego w kraju. Od kilku dziesięcioleci prowadzone są tu liczne prace naukowe o znaczeniu nie tylko dla ochrony Parku, ale dla nauki w ogóle. Lista wykonanych prac naukowych zawiera ok. 1500 pozycji. Obecnie prowadzi się ok. 100 tematów badawczych z zakresu nauk przyrodniczych, społecznych, ekonomicznych. Tutaj pierwsze szlify naukowca zdobywa wielu magistrantów i doktorantów z warszawskich uczelni i instytutów, a licznym studentom różnych kierunków studiów przekazuje się na zajęciach terenowych wiedzę w żywym laboratorium. Park prowadzi monitoring przyrody m.in. w Stacji Bazowej Zintegrowanego Monitoringu Środowiska Przyrodniczego „Pożary” i w regionalnej sieci obserwacyjnej wód.

II. Problemy związane z ochroną i funkcjonowaniem KPN

Istnienie wyjątkowo cennego przyrodniczo obszaru w bezpośrednim sąsiedztwie stolicy państwa oraz w otoczeniu rozwijających się gospodarczo gmin stwarza wiele zagrożeń dla przyrody, ograniczeń dla gospodarki w regionie, ale i wiele szans umiejętnego wykorzystania walorów terenu.

Główne problemy ochrony przyrody Parku to:

- obniżenie się poziomu wód powierzchniowych i gruntowych,
- zanieczyszczenie wód,
- monokulturowy charakter części (ok. 30%) drzewostanów Parku i ich zagrożenie szkodnikami owadziemi,
- przeciągający się – przede wszystkim wskutek braku środków finansowych – proces wykupu prywatnych gruntów położonych wewnątrz Parku,
- urbanizacja terenów otaczających Park i presja urbanizacyjna na niektóre tereny wewnątrz Parku,
- zanieczyszczenia powietrza – dalekiego i bliskiego zasięgu,
- zagrożenia komunalne, w tym zaśmiecanie terenu,
- nadmierna lub dzika turystyka głównie w części podwarszawskiej, poza szlakami turystycznymi połączona ze zbiorem grzybów, jagód, zaśmiecaniem i wydeptywaniem terenów, hałasem i niepokojem w ostojach przyrody, niska kultura części turystów,
- zagrożenie pożarowe lasów – najwyższy stopień zagrożenia w kraju,
- zagrożenia komunikacyjne przez istniejące i projektowane drogi,
- szkodnictwo leśne – kradzieże drewna, wnykarstwo, niszczenie gniazd ptaków drapieżnych, zbiór roślin dla celów dekoracyjnych szczególnie na Święto Zmarłych, Święta Bożego Narodzenia i Wielkanocne, Sylwestra,
- niska świadomość ekologiczna dużej części społeczeństwa, dość powszechny brak poszanowania prawa,
- dość słabe udokumentowanie zmian zachodzących w przyrodzie Parku i poznanie procesów ekologicznych związanych ze zmianą warunków środowiskowych,
- niskie nakłady finansowe na ochronę Parku, utrzymanie i rozwój infrastruktury Parku, płace pracowników i wyposażenie w nowoczesne narzędzia i środki pracy.

Kampinoski Park Narodowy ma nie tylko rejestr zagrożeń, problemów, konfliktów czy spraw do rozwiązania. W 1996 r. został opracowany i zatwierdzony przez Ministra Środowiska – Plan Ochrony Parku, w którym zostały określone cele polityki ekologicznej KPN, główne kierunki i taktyka działań oraz podstawowe założenia i instrumenty realizacji tego planu. Ustalenia planu ochrony Parku dotyczą zarówno przyrody, jak również całej sfery antropogenicznej, w części dotyczącej obszaru Parku, jak i jego strefy ochronnej. Plan jest aktualizowany.